

Jarosław Pacek

Konferencja „Biblioteki i archiwa na rynku cyfrowym” (Warszawa, 15 lutego 2017 r.)

Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media nr 3 (26), 177-182

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Pacek

Instytut Bibliograficzny
Biblioteka Narodowa w Warszawie
e-mail: j.pacek@bn.org.pl

Konferencja „Biblioteki i archiwa na rynku cyfrowym” (Warszawa, 15 lutego 2017 r.)

15 lutego 2017 r. w Warszawie odbyła się konferencja „Biblioteki i archiwa na rynku cyfrowym”, współorganizowana przez trzy instytucje: Narodowy Instytut Audiowizualny (NInA), SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny (SWPS UH), oraz Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego (WDIiB UW). Stanowiła ona okazję do omówienia ważnych problemów z zakresu pracy bibliotek oraz archiwów. Jej tematyka obejmowała trzy zasadnicze obszary:

1. Polityka państwa wobec zasobów archiwalnych i bibliotecznych.
2. Biblioteka w społeczeństwie informacyjnym. Potrzeba ochrony przekazów kultury narodu.
3. Archiwa skarbnicą narodu.

Spotkanie, zorganizowane w siedzibie NInA, zgromadziło około stu słuchaczy, głównie reprezentujących różne typy bibliotek i archiwów. Liczną grupę stanowili również uczestnicy aktywnie prezentujący szczegółowe zagadnienia problemowe. Wystąpienia miały na celu wskazanie i podsumowanie aktualnych tendencji, stanowiły też inspirację do dalszych dyskusji nad kierunkami rozwoju bibliotek i archiwów. Celem niniejszego sprawozdania jest przedstawienie treści zaprezentowanych wystąpień, a także stanowiska autora w sprawie poruszanych na seminarium problemów prawnoprawnych.

Otwarcia seminarium dokonali przedstawiciele instytucji zaangażowanych w jego organizację: Michał Merczyński, dyrektor NInA, Jacek Sobczak, kierownik Katedry Prawa Ochrony Własności Intelektualnej

Wydziału Prawa Uniwersytetu SWPS, oraz Janusz Adamowski, dziekan WDIiB UW, akcentując przy tej okazji szczególną rolę bibliotekarzy w misji utrwalania i przekazywania wiedzy o dorobku kulturowym oraz o digitalizacji dóbr kultury, która, jak zauważono, pozostaje niedoceniana przez środowisko polityczne. Zaprezentowana została NINATEKA (<http://ninateka.pl>), czyli serwis internetowy udostępniający m.in.: filmy, animacje, zapisy spektakli teatralnych i operowych, rejestracje koncertów, audycje radiowe, dokumentację życia kulturalnego i społecznego. Materiały opatrzone są opisami, najczęściej z biogramem twórcy czy występujących osób. Należy zaznaczyć, że obecnie 98% materiałów w serwisie jest dostępnych bezpłatnie.

W pierwszej sesji, poświęconej polityce państwa wobec zasobów archiwalnych i bibliotecznych, głos zabrali: Paweł Lewandowski (Wiceminister Kultury i Dziedzictwa Narodowego), Jarosław Czuba (Dyrektor Generalny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego), Wojciech Woźniak (Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych), Dominik Cieszkowski (pełnomocnik Dyrektora ds. Rozwoju w Bibliotece Narodowej), Grzegorz Kłębek (Kierownik Oddziału Rozwoju Zasobów Elektronicznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie), Karol Kościński (Dyrektor Departamentu Własności Intelektualnej i Mediów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego). W panelu dyskusyjnym omawiano m.in. zagadnienia związane z koniecznością budowania wspólnych narzędzi przez sfery nauki i kultury, a także kwestie dotyczące zmiany jakościowej, jaka zachodzi w docieraniu do danych archiwalnych; celem jest stworzenie możliwości zamawiania materiałów archiwalnych poprzez sieć, praktycznie w modelu z domu – do domu (serwis <http://szukajwarchiwach.pl> zawiera obecnie ponad 23 mln skanów). Przedstawiono informacje dotyczące projektu „e-usługa OMNIS”, realizowanego przez Bibliotekę Narodową. Polega on na utworzeniu i wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego, stanowiącego jeden punkt dostępu do zbiorów wielu polskich bibliotek i innych instytucji kultury oraz do informacji o aktualnej ofercie rynku wydawniczego w Polsce. Dzięki temu możliwe stanie się odkrywanie zbiorów małych, nieznanych szerzej bibliotek. Dla naukowców przygotowane zostaną profesjonalne narzędzia pracy nad dokumentami. Ponadto Biblioteka Narodowa wraz z Biblioteką Jagiellońską rozpoczynają realizację projektu „Patrimonium – digitalizacja i udostępnienie polskiego dziedzictwa narodowego ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej”. Również w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, podobnie jak w innych dużych bibliotekach naukowych, wprowadzane są obecnie szeroko zakrojone zmiany. Odnotowuje się spadek liczby użytkowników

pojawiających się w Bibliotece i jednocześnie coraz częstsze wykorzystywanie oferowanych baz danych oraz serwisu e-bUW (<http://ebuw.uw.edu.pl>). Biblioteka staje się przestrzenią otwartą, w której użytkownicy znajdują spokojne miejsce pracy, nie tylko ze zbiorami samej biblioteki. Poruszono problem praw autorskich, często stanowiących istotny hamulec digitalizacji zbiorów bibliotecznych. Jak zauważono, zachowanie terytorialnej odmienności prawa autorskiego na terenie Unii Europejskiej może być korzystne, gdyż dzięki temu w Polsce możliwe jest utrzymanie tańszego dostępu do wybranych usług. Wskazano również na fakt zaniedbań w zakresie edukacji użytkowników, którzy bardzo często nie mają odpowiedniej wiedzy na temat oferty licznych źródeł informacji. Łączy się z tym problem „widoczności” zasobów bibliotek dla globalnych narzędzi wyszukiwujących.

W drugim panelu, na którym omawiane były zagadnienia dotyczące biblioteki w społeczeństwie informacyjnym oraz potrzeby ochrony przekazów kultury narodu, wystąpili: Rafał T. Prinke (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu), Krzysztof Wisłocki (Politechnika Poznańska), Grzegorz Gmiterek (WDIiB UW), Jarosław Pacek (Biblioteka Narodowa w Warszawie), Zdzisław Dobrowolski (WDIiB UW), Paweł Trojanek (Wydział Prawa SWPS UH), Marek Konstankiewicz (Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie). Prelegenci przypomnieli interesujące początki digitalizacji zasobów Biblioteki Kórnickiej. Przedstawili zagadnienie określane jako Biblioteka 2.0 – zjawisko bardzo dynamiczne, co przejawia się nieustanną zmiennością narzędzi, postępującą wraz z rozwojem technologii informacyjnych. Wymienili zmiany, jakim podlega współczesna bibliografia, rozumiana zarówno jako działalność, jak i nauka, w związku z rozwojem i przekształceniami jej środowiska informacyjnego. Przybliżyli problematykę rozwoju technologii komputerowych stosowanych w bibliotekach, kwestie podatkowe dotyczące działalności bibliotek, a także aspekty związane z Narodowym Zasobem Archiwalnym.

W trzeciej części konferencji, poświęconej archiwom jako skarbnicy narodu, głos zabrali: J. Sobczak (Wydział Prawa SWPS UH), Aneta Januszko-Szakiel (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), Ksenia Kakareko (WDIiB UW, jednocześnie moderator konferencji), Robert Kaczmarczyk (doktorant Wydziału Prawa SWPS UH). W jej trakcie zaprezentowano kwestie dotyczące konfrontacji prawa autorskiego z otwartymi zasobami, długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych, wyzwań dla bibliotek w związku ze zmianami w prawie autorskim oraz kontroli nad

działaniami bibliotek i archiwów. Warto w tym miejscu odnieść się do interesujących też ogłoszonych przez J. Sobczaka, związanych z problemami prawa autorskiego i dostępu do zasobów bibliotek, archiwów czy innych instytucji kultury i nauki. Prelegent rozpoczął od analizy zjawiska domeny publicznej i stwierdzenia, że w istocie domena publiczna nie istnieje, gdyż nie stanowi prawnie zdefiniowanego terminu. Należy zwrócić uwagę na pewien ontologiczny problem takiego ujęcia. Warunkiem sprawnie działającego systemu prawnego jest zdefiniowanie wszystkich zjawisk przez niego opisywanych, a następnie unikanie takich, które nie uzyskały w kodeksach prawnych eksplikacji. Naturalnie nie oznacza to, że zjawiska niezdefiniowane w tekstach prawniczych nie istnieją. Jaskrawym tego przykładem może być termin „książka”, o czym autor niniejszego sprawozdania pisał wcześniej w kontekście badań nad znaczeniem tego pojęcia w piśmiennictwie z zakresu normalizacji i w aktach prawnych. Książka nie została dotychczas zdefiniowana w żadnym akcie prawnym, co w konsekwencji sprawia, że nawet takie dokumenty, jak *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* czy *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, wręcz unikają posługiwania się tym terminem (Pacek, 2015). J. Sobczak stwierdził, że tendencje rozwoju wolnego dostępu do wiedzy i kultury, których przejawem są np. repozytoria dokumentów, przyczyniają się do odbierania twórcom praw majątkowych, a nawet osobistych. W środowisku bibliotekarskim jest to raczej odosobniona opinia. Ideą otwartego dostępu jest bowiem umożliwienie swobodnego przepływu wiedzy właśnie poprzez usunięcie barier tworzonych m.in. przez firmy i instytucje kontrolujące przepływ informacji i wiedzy, będące w posiadaniu narzędzi służących do ich upowszechniania. Zgodnie z *Deklaracją Berlińską w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce* wolny dostęp jest rozumiany jako: „możliwość wykorzystania nieograniczonych źródeł wiedzy i dziedzictwa kulturowego, która powinna być aprobowana przez społeczność naukową” (*Deklaracja Berlińska*, 2005). Umieszczanie tekstów prac naukowych w repozytoriach przed ich publikacją odbywa się zazwyczaj z woli i za zgodą samych autorów, świadomych często ograniczającej roli wydawców komercyjnych. Z kolei teksty przekazywane do otwartych repozytoriów już po ustalonym czasie od ich opublikowania trafiają tam zazwyczaj w wyniku decyzji samych wydawców – których celem jest popularyzacja wydawanych przez siebie tytułów i podniesienie ich rangi – oraz na mocy umów zawartych z samymi autorami. Nie można tu pominąć roli różnego typu otwartych repozytoriów i baz danych tworzonych przez duże instytucje naukowe i kulturalne zarówno na

poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Otwartość nauki zyskuje wsparcie na szczeblu Rady Europy, dlatego warto przytoczyć fragment *Konkluzji Rady w sprawie przejścia na system otwartej nauki z 2016 r.* Rada Unii Europejskiej:

UZNAJE, że otwarta nauka ma potencjał poprawy jakości i skutków nauki oraz płynących z niej korzyści, oraz przyspieszenia postępu wiedzy dzięki temu, że staje się ona pewniejsza, wydajniejsza i dokładniejsza, bardziej rozumiała dla społeczeństwa i reagująca na wyzwania społeczne; ma także potencjał pobudzania wzrostu i innowacji poprzez ponowne wykorzystanie wyników badań naukowych przez wszystkie zainteresowane podmioty we wszystkich strefach społeczeństwa, a przez to przyczyniania się do wzrostu i konkurencyjności Europy (*Konkluzje Rady, 2016*).

J. Sobczak, wskazując na konflikt interesów pomiędzy twórcami i odbiorcami, niewiele miejsca poświęcił jednemu z trzech zasadniczych aktorów prawnoutorskiej sceny. Centralną częścią tego układu często są pośredniczący wydawcy, którzy zwykle stosują zabiegi mające przynieść zyski właśnie kosztem autorów i odbiorców treści. Wydawcy konstruują umowy, w których autorom oferuje się zazwyczaj bardzo skromne wynagrodzenie, w zamian za całkowite przeniesienie praw majątkowych do utworów. Problem ten jest szczególnie jaskrawy na rynku książki, muzyki, filmu i innych obszarów kultury i sztuki. Doskonale wiedzą o tym rozpoczynający karierę artyści i pisarze, nawet ci publikujący w znanych wydawnictwach. Tę istotną rolę komercyjnych instytucji sprzedających dostęp do wiedzy i kultury należy wyraźnie podkreślić. Prelegent sformułował natomiast spostrzeżenie o szkodliwości tzw. dozwolonego użytku, który sprawia, że wydawcy uzyskują mniejszy dochód. Podając przeciwne argumenty, należałoby odpowiedzieć, że dzięki temu odbiorcy uzyskują łatwiejszy dostęp do kultury i nauki. Trudno o akceptację poglądów zaprezentowanych przez J. Sobczaka w środowisku bibliotekarzy, archiwistów, czy muzealników. Niezmiennym celem ich wysiłków jest upowszechnianie dorobku intelektualnego ludzkości oraz znoszenie barier w dostępie do wiedzy i informacji.

Zagadnienia podejmowane w trakcie seminarium nie wyczerpały przygotowanej oferty. W ciągu kolejnych dwóch dni trwały sesje warsztatowe: *Nowe spojrzenie na biblioteki i archiwa* oraz *Kreatywne wykorzystanie cyfrowych kolekcji Re#MEDIA*. Omawiano na nich przemiany zachodzące w bibliotekach i archiwach oraz wyniki wcześniejszych warsztatów na temat wykorzystania zasobów kolekcji cyfrowych.

Konferencja „Biblioteki i archiwa na rynku cyfrowym” z pewnością stanowiła inspirujące wydarzenie w kalendarzu spotkań związanych z informacją i nauką w 2017 r.

Literatura

- Deklaracja Berlińska w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce (2005). *EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, (2). Pobrane z: <http://www.ebib.pl/2005/63/deklaracja.php>.
- Konkluzje Rady w sprawie przejścia na system otwartej nauki (2016). Pobrane z: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9526-2016-INIT/pl/pdf> (25.04.2017).
- Pacek, J. (2015). Pole semantyczne książki w tekstach normalizacyjnych i prawnych. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, (4), 20–31.